

О. І. Домбровський

кандидат історичних наук, доцент кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права

ПРАВОВІ ЗАСАДИ СУДОЧИНСТВА ГЕТЬМАНЩИНИ

В ході національно-визвольної війни українського народу під керівництвом Б. Хмельницького 1648-1654 рр. було утворено козацьку державу, яка отримала назву Гетьманщина. Вона проіснувала більше 115 років і була ліквідована Катериною II у 1764 році. Термін «Гетьманщина» походить від назви влади «гетьман». В територіальному значенні охоплювала Лівобережну Україну, яка після 1654 р. підпала під протекторат

Росії. Ця держава мала всі необхідні ознаки, в тому числі і свою судову систему.

Питання правового регулювання судочинства в Україні цього періоду розглядали у своїх працях М. Є. Слабченко, М. П. Василенко, Я. Падах, О. І. Гуржій, П. П. Музиченко.

Визвольна війна 1648-1654 рр. знищила існуючу в Речі Посполитій польську судову систему, замість якої було введено систему козацьких судів, що склалися із сільських, сотенних та полкових судів. Головами судів були сотники та полковники, апеляційним трибуналом був апеляційний суд. В містах існували суди Магдебурзького права. Вищою судовою інституцією був суд при гетьмані, де засідали генеральні судді. У 1760 р. було проведено судову реформу: територія держави була поділена на 20 судових повітів, у кожному з яких було створено земський суд з цивільних та підкоморних земельних справ. Для кримінальних справ було засновано 10 судів гродських в кожному полковому місті. Судова реформа відділила судову владу від адміністративної, в цьому було її позитивне значення. Залишення в силі давніх джерел права України зумовило відносну автономію правового укладу Гетьманщини. Але різноманітність джерел права та їх суперечливість вимагали уніфікації права. Все це знайшло відображення у спробах кодифікувати законодавство України, наслідком яких стало створення правових пам'яток — «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.), «Суд і розправа в правах малоросійських» (1750 р.), «Екстракт малоросійських справ» (1767 р.), «Екстракт з указів, інструкцій й установ» (1786 р.) [1, с. 125-134].

В результаті 15-річної праці комісії, до якої входили представники козацької старшини, української шляхти, духовенства, високоосвічені українські правники, був складений у 1743 р. збірник «Права, за якими судиться малоросійський народ». Ініціатива скласти кодекс належала російському уряду, який був зацікавлений у перегляді та систематизації правових норм в Україні, оскільки прагнув поширити там російське законодавство [2, с. 173].

Це був детальний систематизований звід правових норм. Він складався з 30 розділів, 531 артикула і 1716 пунктів. Збірник містив в собі норми адміністративного, цивільного, торгового, кримінального і процесуального права. В ньому розрізня-

лося право власності на рухоме майно, на спадкове і набуте, зобов'язальне право, регулювалися поземельні відносини. Була спроба законодавчо зрівняти становий статус старшини і шляхти, закріпити статус заможних селян.

В галузі кримінального права важливою рисою був його приватноправовий характер, нові поняття, пов'язані з ускладненням суспільних відносин і розвитком правових ідей: поняття замаху на злочин; розрізнення головного злочинця і співучасників, поняття рецидиву злочину.

Збірник давав характеристику судової системи Гетьманщини, детально регламентував процесуальне право, регулював всі стадії судового процесу, перераховував види покарань. Але збірник не був затверджений. У 1744 р. його подано до сенату, відповідь надійшла через 12 років з резолюцією щодо внесення змін відповідно до нових вимог часу. Робота проводилася до 1767 р., але не була завершена.

Другий збірник 1734 р. «Процес короткий наказний, виданий при резиденції гетьмана» був схожий за змістом та призначенням до першого. Він складався з 13 параграфів і короткого додатка та характеристики порядку винесення вироків. Його автори регулювали тогочасний судовий процес.

Цікавим джерелом українського права є приватна кодифікаційна праця Ф. Чуйкевича «Суд і розправа в правах малоросійських» (1750-1758 рр.). Вона являє собою систематизацію юридичних норм, які закріплювали права шляхти на землю і селян. Ф. Чуйкевич виділяє три джерела права власності: давність, природне право і набуте. Остаточне рішення у судовій справі мало належати виключно генеральній старшині. Збірник складався з 6 розділів — про судову організацію, про процес, про апеляції, про виконання рішення суду, віно і привіток. Це був витяг з попереднього литовсько-польського і російського законодавства. Схожею працею був збірник В. Кондратьєва «Книга Статута та інші права малоросійські» (1746 р.). Він цінний для суддів-практиків [3, с. 20].

У 1767 р. О. Безбородьком було складено «Екстракт малоросійських прав». Зміст його складався з норм державного адміністративного і судового права. Метою збірника було довести необхідність відновлення автономного стану України. Збірник складався зі вступу і 16 розділів, в яких були відображені осно-

вні риси окремих галузей та інститутів українського права і найважливіших сторін суспільно-політичних і економічних відносин, обґрунтовувалося право старшини на одержання землі, було висвітлено організацію української судової системи.

Отже, в Гетьманщині існувала достатня правова база для створення та повноцінного функціонування суду та процесу.

Література

1. Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів [Текст] / за ред. В. Д. Гончаренка ; уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький. — К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — 800 с.
2. Музиченко П. П. Історія держави і права України : навч. посіб. [Текст] / П. П. Музиченко. — 6-те вид., перероб. і доп. — К. : Знання, 2007. — 471 с.
3. Слабченко М. Є. Судівництво на Україні XVII-XVIII ст. : конспект лекцій, читаних на Одеських учительських курсах в серпні 1918 р. [Текст] / М. Є. Слабченко. — Харків, 1919. — 39 с.